

ΜΕΡΟΣ 2^ο

Ιστορικά στοιχεία

Πρώιμη ενασχόληση με γλωσσολογικά ζητήματα

- Όπως αναφέρει ο R.H. Robins (1989), κατά την εποχή της αποτύπωσης της φυσικής γλώσσας σε γραφικό σύστημα επικοινωνίας, δηλαδή κατά την **εμφάνιση της γραφής**, ο άνθρωπος αναγκάζεται να δει τη γλώσσα έξω από τον εαυτό του, σαν αντικείμενο που παρουσιάζει προβλήματα που απαιτούν λύση.
- Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να πούμε ότι η γλωσσολογική αναζήτηση και οι αναλύσεις των ομιλούμενων γλωσσών χρονολογούνται από το 1600 π.Χ. στη Μεσοποταμία με την εμφάνιση της γραφής. Εκεί, μπορεί να πει κανείς, αντιμετωπίστηκαν τα **πρώτα «γλωσσολογικά»**, με τη σημερινή σημασία, **προβλήματα**.

Οι Ινδοί Γραμματικοί

- Η γλωσσολογία στην Ινδία αρχίζει πολύ νωρίτερα από τη δυτικο-ευρωπαϊκή και έφτασε στην ακμή της πολύ νωρίς. Την εποχή που τη γνώρισαν οι Ευρωπαίοι λόγιοι -μετά την Αναγέννηση- οι Ινδοί ήδη αναγνώριζαν την ύπαρξη συγκεκριμένων σχολών και θεωριών.
- Απ' όσο γνωρίζουμε, η αρχική ώθηση στην ινδική γλωσσολογία οφείλεται στην **ανάγκη να διαφυλαχθούν** από τις συνέπειες του χρόνου ορισμένα **τελετουργικά και θρησκευτικά κείμενα της προφορικής παράδοσης** και η **ανάγκη στερέωσης της γλώσσας** των ιερών βιβλίων του Ινδουισμού, των «Βεδών», από ινδούς γραμματικούς κατά την εποχή της ραγδαίας εξάπλωσής του.

Η πρώτη γλωσσολογική έρευνα

Αυτά, λοιπόν, τα αίτια οδήγησαν σε μια εξαιρετική **έρευνα μορφολογίας και φωνητικής**, πολύ κοντά στα σημερινά πρότυπα.

- Οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι έθεσαν σε δεύτερη μοίρα τα χαρακτηριστικά της άρθρωσης κατά τις φωνητικές τους περιγραφές, ενώ οι Άραβες προχώρησαν λίγο πιο πέρα.
- Οι Ινδοί, όμως, φωνητικοί είναι κατά πολύ ανώτεροι από όλους τους σύγχρονούς τους και όλους όσους ακολούθησαν πριν το 19^ο αι. Το έργο τους σώζεται σε ένα **πλήθος διατριβών φωνητικής** που χρονολογούνται στην περίοδο 800-150 π.Χ.

Ο ινδός γλωσσολόγος Panini

- Ο **σημαντικότερος ινδός γλωσσολόγος** είναι ο **Panini** (πιθανόν 4^{ος} αι. π.Χ.)
- *Astadhyani* ή τα «Οκτώ Βιβλία»: το έργο του περιλαμβάνει 4.000 κανόνες με αυστηρή ακολουθία -ο καθένας στηρίζεται στους προηγούμενους- και έναν κατάλογο με ρίζες και συντομογραφίες.

Οι καινοτομίες των ινδών γλωσσολόγων

- Ακόμη, αντιλήφθηκαν πολύ γρήγορα τον πολύ περιορισμένο ρόλο που μπορεί να παίξει η **ονοματοποιία** στη γλώσσα και ότι η **αυθαίρετη συμβατική σχέση μεταξύ μορφής και νοήματος** χαρακτηρίζει πολύ περισσότερο την ανθρώπινη γλώσσα (βλ. Saussure παρακάτω).
- Δίκαια, λοιπόν, η **ινδική γραμματική** θεωρείται ότι υπέρχει της ελληνορωμαϊκής στην **ακρίβεια** των παρατηρήσεων και στη **συστηματικότητα** της καταγραφής.

Οι Έλληνες

- Το πρώτο γλωσσολογικό επίτευγμα στην Ελλάδα (Robins, 1989), μέρος ουσιαστικά της «εφαρμοσμένης γλωσσολογίας» σύμφωνα με τη σημερινή ορολογία, συντελέστηκε καταρχάς πριν εμφανισθούν τα γραπτά μνημεία.
- Στην αρχή της πρώτης χιλιετίας επινοήθηκε ένα **αλφαβητικό σύστημα** για τη γραπτή απόδοση της ελληνικής γλώσσας, και αυτό αποτέλεσε τη βάση του ελληνικού αλφάβητου της κλασικής εποχής.
- Ακόμη, με τη βοήθεια του **λατινικού αλφάβητου**, που προήλθε από μια παραλλαγή του ελληνικού, το σύστημα αυτό της πρώτης χιλιετίας γέννησε το πιο πλατιά διαδεδομένο μέσο γραφής που υπάρχει σήμερα στον κόσμο.

1. Οι φυσικοί φιλόσοφοι

- Συγκεκριμένα, οι Έλληνες, στον βαθμό που ασχολήθηκαν με γλωσσολογικά προβλήματα, ανέπτυξαν διαφορετικές απόψεις.
- Οι **πρώτοι που ενδιαφέρθηκαν επιστημονικά για τη γλώσσα** είναι οι **φυσικοί φιλόσοφοι**, όμως η αποσπασματική εικόνα των σωθέντων έργων κάνει αδύνατη τη συστηματική μελέτη τους.

2. Ο Πλάτων

«Κρατύλος»: ονοματοθεσία

- Κρατύλος (Πλάτων) → «φύσει»

Επιχειρήματα:

- (α) **ονοματοποιημένες λέξεις** και (β) **ισχυρός ηχητικός συμβολισμός** της φωνητικής δομής κάποιων λέξεων
- Ανατρέχουν στην **ετυμολογία** της λέξης προσπαθώντας να αποδώσουν την αρχική μορφή της λέξης σε κάποια **«φυσική» αιτία**.
- Στην προσπάθειά τους αυτή οδηγούνται σε τραγελαφικές ερμηνείες, όπως όταν προτείνουν ως ετυμολογία της λέξης **άνθρωπος** το «**ανάθρων ά όπωπεν**» (= αυτός που υψώνει το βλέμμα προς αυτά που είδε) αντί το «**άνήρ ώψ**» (=αυτός που έχει ανθρώπινο πρόσωπο).

Ερμολογίας (Αριστοτέλης) → «θέσει»

Επιχειρήματα:

- το **λεξιλόγιο** μπορεί ν' **αλλάξει** κατά **βούληση** και εφόσον το **αποδεχθεί** η **γλωσσική κοινότητα**.
- Ο διάλογος δεν καταλήγει κάπου καθαρά, αλλά μάλλον κλίνει προς την πρώτη άποψη!

3. Ο Αριστοτέλης, ο Επίκουρος και οι Στωικοί

- Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, σε αντίθεση με τον Πλάτωνα, και στο έργο του «Περί ερμηνείας», υποστηρίζει τη «θέσει» ονοματοθεσία, μιλάει, δηλαδή, για **«κατά συνθήκην λέξεις»**.
- Ο Επίκουρος **συνδυάζει τις δυο θεωρίες**, υποστηρίζει δηλαδή ότι αρχικά ήταν «φύσει» και στη συνέχεια έγιναν «θέσει».
- Τέλος, οι Στωικοί υποστηρίζουν ανεπιφύλακτα τη **φυσική προέλευση** της γλώσσας δίνοντας μεγάλη σημασία στην ονοματοποιία.

Οι πρωτοπόροι Στωικοί

- Επιπλέον, οι Στωικοί ξεχώρισαν το «**λεκτόν**» από τη «**σκέψη**», διακρίνοντας στη γλώσσα **σημαίνον** και **σημαινόμενον** - κάτι που έκανε ο Saussure 2.500 χρόνια αργότερα.
- Τέλος, μελέτησαν σαν ξεχωριστούς τομείς τη φωνητική, τη γραμματική και την ετυμολογία, όμως η μεγάλη συνεισφορά τους αφορά τη γραμματική.
- Το έργο των Στωικών, αν και σώζεται αποσπασματικά μέσα από μεταγενέστερους συγγραφείς, τους δίνει μια θέση ανάμεσα στους **θεμελιωτές της γλωσσολογικής επιστήμης**.

4. Αναλογικοί και ανωμαλιστές

- Η διαμάχη μεταξύ των οπαδών του Αριστοτέλη και των Στωικών συνεχίζεται και κατά τα μετακλασικά χρόνια με τους **αναλογικούς**, τους Αλεξανδρινούς γραμματικούς, οπαδούς του Αριστοτέλη, και τους **ανωμαλιστές**, τους Στωικούς της εποχής.

Οι αναλογικοί

- Οι αναλογικοί δίνουν, όπως και ο Αριστοτέλης, μεγάλη σημασία στον ρόλο της **αναλογίας** στη γλώσσα και προσπαθούν να ερμηνεύσουν τους ανώμαλους σχηματισμούς βάσει της αναλογίας.
- Έτσι, για παράδειγμα, η ανωμαλία στη λέξη **μεθαύριο** -όπου γίνεται τροπή του [t] σε [θ] χωρίς να δασύνεται η λέξη **αύριο** (ΑΕ: **αύριον**) ώστε να δικαιολογείται η μετατροπή- υποστηρίζεται από τους Αλεξανδρινούς ότι προέκυψε, ίσως, σε αναλογία με τη λέξη **ημέρα** (ΑΕ **ἡμέρα**), και γι' αυτό καλώς έγινε.

Οι ανωμαλιστές

- Οι Στωικοί, από την άλλη, ενδιαφέρονται για την εύρεση της αλήθειας και θεωρούν τη γλώσσα ως το μέσο για να γνωρίσουμε τον κόσμο, εφόσον οι φιλόσοφοι χρησιμοποιούν τη γλώσσα, όταν συζητούν με φιλοσόφους.
- Παρατηρούν, λοιπόν, ότι η **κανονικότητα** και **αναλογικότητα** που διέπουν τα κλιτικά και μορφολογικά παραδείγματα της ελληνικής διαταράσσονται συχνά από πολλές **ανωμαλίες**.

Οι ανωμαλιστές

- Για παράδειγμα, θεωρούν αντίφαση:
  - i.το να έχει δοθεί σε μια πόλη όνομα στον πληθυντικό (*Αθήναι, Θήβαι*),
  - ii.το να αντιπροσωπεύεται ένα ον θηλυκό ή αρσενικό με λέξη γένους ουδετέρου (*παιδίον, νήπιον*) ή
  - iii.το να χρησιμοποιούνται λέξεις με αρνητικό πρόθεμα για να δηλώσουν θετικές καταστάσεις (*αθανασία*).
- Τέλος ανωμαλία θεωρείται και η ύπαρξη συνωνύμων και ομωνύμων.

Σύγχρονη γλωσσολογία: ανωμαλία vs αναλογία

- Η σύγχρονη γλωσσολογία δεν θεωρεί τις δύο αυτές θεωρίες αντιτιθέμενες μεταξύ τους, επειδή η μελέτη των γλωσσών γίνεται βάσει τόσο των **κανόνων** όσο και των **εξαιρέσεων**, και στόχο αποτελεί η **κατανόηση της αλληλεξάρτησης** των δύο τάσεων, παρά η ερμηνεία της γλώσσας με βάση τη μία από τις δύο.

5. Οι αλεξανδρινοί γραμματικοί

- Οι αλεξανδρινοί γραμματικοί έχοντας να αντιμετωπίσουν ένα πρόβλημα ανάλογο με εκείνο των ινδών γραμματικών, δηλαδή τη διαφύλαξη της γλώσσας των κλασικών κειμένων και τη δυνατότητα εκπαίδευσης διδασκάλων της ελληνικής που δεν είχαν την ελληνική ως μητρική τους γλώσσα, ακολούθησαν μια **κανονιστική προσέγγιση** της γλώσσας και όχι περιγραφική.
- Επιπλέον, στην προσπάθειά τους να διαφυλάξουν τη γλώσσα του 5^{ου} αι. π.Χ, υπέπεσαν στο σφάλμα να θεωρήσουν τη γλώσσα της εποχής τους ως μια **χυδαία, παραφθαρμένη μορφή** της.
- Έτσι, οι γραμματικές τους περιλαμβάνουν κανόνες του τύπου **«έτσι πρέπει να λέγεται»** αντί του **«έτσι λέγεται»**, με βάση τη γλώσσα-πρότυπο του 5^{ου} αι. και όχι τη σύγχρονή τους.

Περίφημοι Θρακιώτες αλεξανδρινοί γραμματικοί

- **Αρίσταρχος ο Σαμόθραξ** (2^{ος} αι. π.Χ.): ιδρυτής της επιστημονικής ομηρικής φιλολογίας και ο μαθητής του
- **Διονύσιος ο Θραξ** (πέθανε το 90 π.Χ.): συγγραφέας της πρώτης αναλυτικής περιγραφής της ελληνικής γλώσσας που έφτασε ως εμάς με τον τίτλο *Τέχνη Γραμματική*. Συνολικά, η *Τέχνη* περιλαμβάνει, σε δεκαπέντε σελίδες και εικοσιπέντε παραγράφους, μια συνοπτική **περιγραφή της δομής της ελληνικής γλώσσας**. Η μεθοδικότητα και η σαφήνειά του το κάνουν άξιο μελέτης μέχρι τις μέρες μας - δεν υπάρχει αγγλική γραμματική χωρίς αναφορά στον Διονύσιο τον Θράκα.

Άλλοι σημαντικότετοι αλεξανδρινοί γραμματικοί

- **Απολλώνιος ο Δύσκολος**: το έργο του βασίζεται στη **μορφολογική περιγραφή** της ελληνικής που διατυπώθηκε από τους αλεξανδρινούς φιλόλογους, όμως η γενική θεώρηση των γλωσσολογικών προβλημάτων είναι **εννοιοκρατική** και πιο κοντά στους Στωικούς.
- **Ηρωδιανός**: ο γιος του Απολλώνιου, είναι γνωστός προπάντων για το έργο του πάνω στον **τονισμό** και τη **στίξη**.

6. Βυζάντιο

- Οι Βυζαντινοί λόγιοι συνέχισαν να μελετούν το **πτωτικό σύστημα**.
- Η **σημασιολογική**, μάλιστα, **ανάλυση** από τον Μάξιμο Πλανούδη (1260-1310) εγκωμιάστηκε από τον Hjelmslev (1974) ως μια οξυδερκής γλωσσολογική σύλληψη που έφτασε μέσο (ή μέσω, αν προτιμάτε) Βυζαντίου στην αναγεννησιακή Ευρώπη και επηρέασε την εξέλιξη των πτωτικών θεωριών.

Η συνεισφορά των Ελλήνων

- «Ο θρίαμβος των Ελλήνων στον πνευματικό πολιτισμό είναι το γεγονός ότι πέτυχαν τόσα πολλά σε τόσους πολλούς κλάδους: το έργο τους στη λογική, την ηθική, την πολιτική, τη ρητορική και τα μαθηματικά, για να περιοριστούμε σ' αυτά μονάχα, έρχεται αμέσως στο νου. Αυτά που κατόρθωσαν σε εκείνο το τμήμα της γλώσσας το οποίο κατείχαν καλύτερα, δηλ. στη γραμματική θεωρία και στη γραμματική περιγραφή, έχουν τέτοια αξία, ώστε να μπορέσουν να αντέξουν κάθε κριτική θεώρηση, κι ακόμα να μας εμπνέουν ευγνωμοσύνη και θαυμασμό.» (Robins, 1989, σ. 63)

Οι Ρωμαίοι

- Η ρωμαϊκή γλωσσολογία δεν είναι παρά η **μίμηση της ελληνικής σκέψης**, των ελληνικών διχογνωμιών και των ελληνικών κατηγοριών στη λατινική γλώσσα.
- Ο **Ουάρρων/ Βάρρων** (Barro) είναι ο πρώτος σοβαρός Λατίνος συγγραφέας του οποίου σώζονται κάποια κείμενα γύρω από τα προβλήματα της γλώσσας. Μπορεί το ύφος του να θεωρείται ανιαρό, όμως, στα γλωσσικά ζητήματα, είναι **ο πιο πρωτότυπος λατίνος λόγιος**. Η στωική σκέψη τον επηρέασε βαθιά, γνώριζε όμως και τις θεωρίες των Αλεξανδρινών. Οι **γραμματικές** των Ρωμαίων ήταν **ογκωδέστατες** και στα σχολεία χρησιμοποιούνταν επιτομές. Το ρωμαϊκό μοντέλο γραμματικής επηρέασε και επηρεάζει τον δυτικό τρόπο περιγραφής και προσέγγισης των γλωσσών καθώς και τη διδασκαλία σε αλλόγλωσσους.

Μεσαίωνας

- Κυρίαρχη γλώσσα/ γλωσσικές σπουδές: λατινική
- Περιγραφές άλλων γλωσσών
- Εντυπωσιακό δείγμα: *Πρώτη γραμματική πραγματεία* έργο του Πρώτου Γραμματικού, άγνωστου ισλανδού λογίου του 12^{ου} αι., όπου υπάρχει μια εξελιγμένη φωνολογική θεωρία σχεδόν σύμφωνα με τα μοντέρνα πρότυπα.
- Η πιο ενδιαφέρουσα και σημαντική εξέλιξη: η παραγωγή «**θεωρησιακών γραμματικών**» (speculative grammars) από σχολαστικούς συγγραφείς (modistae - **τροπιστές**).

Άγιος Θωμάς ο Ακινάτης

- Ο ίδιος ο σχολαστικισμός, όπως αντιμετωπίστηκε από στοχαστές όπως ο Άγιος Θωμάς ο Ακινάτης, αποτελεί προϊόν της **ενσωμάτωσης της αριστοτελικής φιλοσοφίας στην καθολική θεολογία**, οι δε θεωρησιακές γραμματικές αποτελούν την **ενσωμάτωση της γραμματικής περιγραφής της λατινικής στο σύστημα της σχολαστικής φιλοσοφίας**.
- Οι θεωρησιακοί γραμματικοί συνεισέφεραν στη **θεωρία και ορολογία της συντακτικής περιγραφής** και πρόβαλαν την ιδέα μιας **καθολικής γραμματικής** που υπόκειται όλων των γλωσσών, ένα αντικείμενο έρευνας που αναδύεται συνεχώς από τότε (π.χ. Chomsky).

Η Αναγέννηση

Το διπλό πρόσωπό της αποτελούν:

- **η πτώση της Βασιλίδας (1453)** → αποτέλεσμα: πλήθος Ελλήνων λογίων **καταφεύγουν στη Δύση** μεταφέροντας χειρόγραφα κλασικών κειμένων. Αυτή η **εισροή λογίων και κειμένων** έδωσε το έναυσμα της αναγέννησης της ελληνικής παιδείας (Ήδη περί τα τέλη του 14^{ου} αι. ο Μανουήλ Χρυσολωράς, προσκεκλημένος δάσκαλος της ελληνικής στην Ευρώπη, συγγράφει την **πρώτη σύγχρονη γραμματική** της γλώσσας αυτής στη Δύση).
- η ανακάλυψη της Αμερικής από τον Κολόμβο (1492).
- ➔ Η βαθύτερη γνώση, λοιπόν, του κλασικού παρελθόντος μαζί με τη λόγω πλούτου αυξημένη δραστηριότητα στο παρόν έδωσαν εξαιρετική ζωτικότητα στις ηγετικές προσωπικότητες κάθε τομέα και, φυσικά, της γλωσσικής επιστήμης.

Η επαφή με τους Κινέζους

- Οι Κινέζοι είχαν εφεύρει **το χαρτί** και **την τυπογραφία** ήδη από τον 1^ο και 10^ο μ.Χ. αι. αντίστοιχα, και είχαν ήδη αναπτύξει -όπως και οι Ινδοί- μια δικιά τους παράδοση γλωσσικών ερευνών.
- Μάλιστα, η επαφή των Κινέζων με τους Ευρωπαίους βοήθησε στο να συνειδητοποιήσουν οι τελευταίοι ότι υπήρχε μια ομάδα γλωσσών των οποίων η φωνολογική, γραμματική και λεξιλογική συγκρότηση διέφερε από τις ήδη γνωστές σ' αυτούς, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν **νέες προϋποθέσεις στη γλωσσολογική έρευνα.**

Γενικά στην αναγέννηση έχουμε

- **Στροφή** από τη φιλοσοφία στη **λογοτεχνική κριτική**.
- **Έντονο ενδιαφέρον** για **ομιλούμενες εθνικές γλώσσες** και τη γραμματική τους -σε συνδυασμό με την ανακάλυψη της τυπογραφίας στην Ευρώπη.
- **Αναγνώριση της εβραϊκής και της αραβικής ως αντικειμένων μελέτης** -έργο αράβων γραμματικών λεξικογράφων.

➔ Παραδείγματα:

- Δάντης «Περί της λαϊκής ευγλωττίας» (*De vulgari eloquentia*): αν και γραμμένο στα λατινικά υποστηρίζει θερμά την **αξία της καθομιλουμένης ιταλικής**.
- 16^{ος} και 17^{ος} αι.: **γραμματικές για γλώσσες των ιθαγενών** όπως η *ναχουάτλ* του Μεξικού και η *γκουαρανί* του Περού.

Παρατήρηση

- Παρόλο που η στροφή στη γλωσσολογική έρευνα είναι σαφής κατά την περίοδο της Αναγέννησης σε σχέση με προηγούμενες εποχές, **δεν μπορούμε ακόμη να μιλάμε για γλωσσολογική μελέτη με τη σημερινή της μορφή.**

Ιστορική και συγκριτική μελέτη της γλώσσας

Εμπειρισμός

- Αντίδραση στον μεσαιωνικό σχολαστικισμό - βρετανική συνεισφορά.
- **Roger Bacon**: η **παρατήρηση** είναι η βάση κάθε γνώσης & η **επαγωγή** (induction) είναι καλύτερη από την **απαγωγή** (deduction).
- **Locke, Hume και Berkeley**: η ανθρώπινη γνώση παράγεται από τον **αντικειμενικό κόσμο**, από τις **εντυπώσεις των αισθήσεων** και από τις **διεργασίες του νου**, που δημιουργεί από αυτές τις εντυπώσεις την αφηρημένη έννοια και τη γενίκευση.
Η άποψη του Hume που απορρίπτει ολοκληρωτικά οποιοδήποτε *a priori* συστατικό της γνώσης αποτελεί **ακραία έκφραση** της θεωρίας των εμπειριστών.

Νοησιαρχία

- Γάλλοι, κυρίως, φιλόσοφοι:
- **René Descartes (Καρτέσιος)**: αναζήτηση της βεβαιότητας της γνώσης όχι στις εντυπώσεις των αισθήσεων, αλλά στις **αδιάψευστες αλήθειες της ανθρώπινης λογικής**, κάτι που είχε τονίσει ο φιλόσοφος **Παρμενίδης**, ο οποίος **ταυτίζει την πραγματικότητα με τη σκέψη**, τονίζοντας ότι δεν μπορεί να σταθεί μόνη της παρά μόνο μέσα στο μυαλό μας.

Το θέμα των «έμφυτων ιδεών»

- Μια χαρακτηριστική πλευρά της διένεξης μεταξύ εμπειριστών και νοησιαρχών αποτελεί το περίφημο θέμα των «έμφυτων ιδεών».
- Οι **εμπειριστές** απέκλειαν την περίπτωση να προϋπάρχουν ιδέες της εμπειρίας, ενώ οι **ορθολογιστές** θεωρούσαν ότι ορισμένες έμφυτες ιδέες αποτελούν τη βάση οποιασδήποτε γνωστικής βεβαιότητας.

Το θέμα των «έμφυτων ιδεών»

- Αυτή η διαφωνία -στο επίπεδο της γλώσσας που μας ενδιαφέρει- αφορά το αν τον κυρίαρχο ρόλο στην ανάπτυξη της γλώσσας έπαιζαν οι **έμφυτες ιδέες** (νοησιарχία) ή τα **φυσικά δεδομένα** όπως τα αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος με τις αισθήσεις του (εμπειρισμός).
- Πάντως, γεγονός είναι ότι οι δύο θεωρίες είναι στην πραγματικότητα **περισσότερο συγγενείς** από ό,τι φαίνεται, αν αναλογιστεί κανείς ότι οι έμφυτες ιδέες των ορθολογιστών αντιστοιχούν κατά κάποιον τρόπο σε αυτό που ο Locke δέχεται ως **«διεργασίες στο εσωτερικό του νου μας»**.

Το θέμα των «έμφυτων ιδεών»

- Το ουσιαστικό εδώ είναι ο βαθμός στον οποίο ο **ανθρώπινος νους** παίζει **ενεργό ρόλο** στην αντίληψη και την πρόσκτηση της γνώσης.
- Τελικά, η καθεμιά από τις παραπάνω θεωρήσεις έδωσε δύο διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης της γλώσσας→

Ο μεν εμπειρισμός

με τη μεγαλύτερη προσκόλληση στα συγκεκριμένα **γλωσσικά δεδομένα** οδηγεί στην **ιστορική και δομική ή περιγραφική γλωσσολογία**, η οποία εμφανίζεται τον 19^ο αι. ως **ιστορικο-συγκριτική γλωσσολογία** και εξελίσσεται σε **δομική** κατά τον 20^ό αιώνα.

Η δε νοησιарχία

ασχολήθηκε περισσότερο με τα **γενικά χαρακτηριστικά της δομής της γλώσσας** ως πανανθρώπινου φαινομένου, την ύπαρξη, δηλαδή, μιας **καθολικής ή φιλοσοφικής γραμματικής**, της οποίας οι κατηγοριοποιήσεις και τα στοιχεία ισχύουν για όλες τις γλώσσες και εμφανίζεται σαν **μετασχηματιστική γραμματική** στα μέσα του 20ού αι.

**19^{ος} αιώνας:
Ιστορικοσυγκριτική
γλωσσολογία**

**Παράγοντες που οδήγησαν στη
ιστορική-συγκριτική μελέτη
(αίτια)**

1. Η επίδραση της ιστορικής σκέψης

- Την εποχή αυτή δίνεται μεγάλη σημασία στην **ιστορική διάσταση** του φαινομένου «γλώσσα», ενδιαφέρει η **ιστορική εξέλιξη** της γλώσσας.
- Αν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι μία μονάχα χρονιά σημαδεύει, έστω και τεχνητά, την αφετηρία του σημερινού κόσμου της γλωσσολογίας, αυτή η χρονιά είναι το **1786**.

Το 1786

Ο Sir William Jones, δικαστής βρετανικού δικαστηρίου στην Ινδία, διάβασε την περίφημη ανακοίνωσή του στη Βασιλική Ασιατική Εταιρεία της Καλκούτας, την αντίστοιχη της Βασιλικής Εταιρίας του Λονδίνου, οι οποίες ασχολούνταν αποκλειστικά με ζητήματα γλώσσας. Η ανακοίνωση αποδεικνυε ότι, πέρα από κάθε αμφιβολία, υπάρχει **ιστορική συγγένεια της σανσκριτικής γλώσσας με τη λατινική, την ελληνική και τις τευτονικές (Germanic) γλώσσες.**

Η πρόταση του Sir Jones το 1786

«Η σανσκριτική γλώσσα, όσο μακρινό κι αν είναι το παρελθόν της, έχει θαυμαστή δομή· είναι τελειότερη από την ελληνική, πλουσιότερη από τη λατινική και πιο εξαίσια εκλεπτυσμένη και από τις δύο· έχει εντούτοις και με τις δύο αυτές γλώσσες, και ως προς τις ρίζες των ρημάτων και ως προς τους τύπους της γραμματικής, μια συγγένεια στερεότερη από αυτή που θα μπορούσε πιθανόν να προκληθεί τυχαία· τόσο στέρεη, μάλιστα, που κανένας γλωσσολόγος δεν θα μπορούσε να εξετάσει τη σανσκριτική, την ελληνική και τη λατινική, χωρίς να πειστεί ότι προέρχονται από κάποια κοινή πηγή, που ίσως δεν υπάρχει πια. ...Για παρεμφερείς λόγους, αν και όχι στον ίδιο βαθμό πειστικούς, είναι δυνατόν να υποθέσουμε ότι τόσο η γοτθική όσο και η κελτική είχαν την ίδια προέλευση με τη σανσκριτική» (Robins, 1989, σ. 184)

Παρατήρηση

- Βέβαια, **ιστορικά ζητήματα είχαν τεθεί και παλιότερα**, μερικές φορές μάλιστα με εξαιρετική ευστοχία και διορατικότητα, υποθέσεις για ειδική σχέση μεταξύ της σανσκριτικής και ευρωπαϊκών γλωσσών, όμως οι **παρατηρήσεις** αυτές υπήρξαν **μεμονωμένες και αποσπασματικές**.

2. Η εμφάνιση της εξελικτικής θεωρίας του Δαρβίνου

- Ο δεύτερος παράγοντας που συνετέλεσε στην ιστορικοσυγκριτική μελέτη είναι η εμφάνιση της **εξελικτικής θεωρίας του Δαρβίνου**.
- Η θεωρία του Δαρβίνου **περί της καταγωγής των ειδών** οδήγησε στην επικράτηση **κοσμικών** θεωριών για τη δημιουργία της γλώσσας, ότι δηλαδή **η γλώσσα δεν είναι δημιούργημα θεικό αλλά ανθρώπινο**, άρα **εξελίσσεται** δεχόμενο την επίδραση της ιστορίας και των φυσικών επιστημών (δες παρακάτω «Η καταγωγή της γλώσσας»).

3. Το κίνημα του ρομαντισμού ενάντια στη νοησιαρχία και τον κλασικισμό

- (i) Ο Herder, πιστεύει ότι η **γλώσσα ενός λαού** είναι άρρηκτα **συνδεδεμένη** με την **εθνική του ταυτότητα** και ότι κάποιες γλώσσες (στην περίπτωση του η γερμανική) είναι **ανώτερες** από τις άλλες, και
- (ii) Ο Wilhelm von Humboldt: ο μόνος μη ιστορικός γλωσσολόγος της περιόδου, **από τους πλέον βαθυστόχαστους διανοητές** του 19^{ου} αιώνα. Θα ήταν εφάμιλλος του πατέρα της σύγχρονης γλωσσολογίας de Saussure, αν το ύφος του ήταν λιγότερο σχοινοτενές, οι ιδέες του περισσότερο επεξεργασμένες και τα έργα του λιγότερο ογκώδη και με περισσότερα παραδείγματα.

Οικογένειες γλωσσών

- Το ενδιαφέρον των γλωσσολόγων του 18^{ου} αιώνα στράφηκε στη μελέτη των **οικογενειών γλωσσών**, έναν τομέα του οποίου η ύπαρξη ήρθε στην επιφάνεια με την ανακάλυψη της **σανσκριτικής**.
- Παρατήρησαν, λοιπόν, ότι υπήρχαν σημαντικές **ομοιότητες και φωνητικές αντιστοιχίες** ανάμεσα σε γλώσσες που μιλιόντουσαν σε περιοχές πολύ **απομακρυσμένες** μεταξύ τους.

ΙΕ	ΑΕ	ΣΑΝΣΚΡ	ΛΑΤ	ΓΕΡΜ	ΑΓΓΛΙΚΗ
*bher-	φέρω	bharami	fero	bairan	bring/fer
*dwo	δύο	dva	duo	twai	two
*ped/pod-	πούς-ποδός	pad-as	ped-is	fotus	foot
*genos	γένος	janas	genus	.....	gene
*nok ^w t-	νυξ-νυκτός	naktam	noctis	nahts	night
*rudh-	ε-ρυθρός	rudhirá-	rubber	rauda	red
*ed-	έδομαι	admi	edo	itan	eat -eaten

Ινδοευρωπαϊκές λέξεις → προϊόν της μεθόδου της *επανασύνθεσης*

Επανανάλυση: θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε τη μέθοδο αυτή, διακινδυνεύοντας κάποια εκούσια υπεραπλούστευση για την καλύτερη κατανόησή της: μοιάζει με τη **μέθοδο των αρχαιολόγων**, όταν με ένα **ελάχιστο θραύσμα** μπορούν να **επανασυνθέσουν ολόκληρο το αγγείο**.

Έτσι και στην περίπτωση των **γλωσσικών θραυσμάτων**, ανιχνεύονται **λέξεις και φθόγγοι που έχουν πλέον χαθεί**, όπως η προφορά του **<u>** ως **[u]**, η οποία έχει επιβιώσει σε πολλές διαλέκτους, συμπεριλαμβανομένης της τσακωνικής και του ιδιώματος της Εύβοιας (Κύμη-Κουμιώτης).

Σύγκριση ενεστῶτα σε τρεις γλώσσες

Ινδοευρωπαϊκή	Αρχαία Ινδική	Αρχαία Ελληνική
*és-mi	ás-mi	ειμί (<*εσ-μι)
*és-si	ási (*as-si)	εσ-σί /ει
*és-ti	ás-ti	εσ-τι
*s-més/s-mos	s-más	εσ-μέν (δωρ.ειμές)
*s-té	s-thá	εσ-τέ
s-énti	sánti	εισί (*σ-εντι)

- Οι ομοιότητες είναι φανερές και μάλιστα αφορούν **λέξεις καθημερινές**, οι οποίες συνήθως δεν αποτελούν αντικείμενο δανεισμού, τουλάχιστον σε πρώτη φάση.
- Οι ομοιότητες αυτές και το γεγονός ότι οι χώρες όπου μιλιούνται οι γλώσσες απέχουν χιλιάδες χιλιόμετρα μεταξύ τους, έκαναν τους γλωσσολόγους να συμπεράνουν ότι θα πρέπει να υπήρχε κάποια **κοινή καταγωγή** ανάμεσα σ' αυτές τις γλώσσες.

Η ινδοευρωπαϊκή μητέρα-γλώσσα

- Η έρευνα, λοιπόν, των ιστορικών γλωσσολόγων στράφηκε στην **εξεύρεση της αρχικής γλωσσικής μορφής** που ονομάστηκε **Πρωτο-ινδοευρωπαϊκή**.
-
- Στην πορεία διαμορφώθηκε η θεωρία της **γλωσσικής οικογένειας** που αναπαριστάνεται με το **γλωσσικό γενεαλογικό δένδρο**. Η **μητέρα-γλώσσα** για τις ΙΕ γλώσσες (δηλ. τις περισσότερες ευρωπαϊκές και την ινδο-ιρανική) θεωρείται η **ινδοευρωπαϊκή**.
- Βέβαια ανακαλύφθηκαν και άλλες οικογένειες γλωσσών, αλλά δεν θα μας απασχολήσουν προς το παρόν.

Κατάταξη γλωσσών

- Οι γλώσσες κατατάχθηκαν ανάλογα με το βαθμό ομοιότητάς τους σε **αδελφές, ξαδέλφες**, ή και **καθόλου συγγενείς**. Για παράδειγμα, ας δούμε τι είδους σχέση διέπει μερικές γνωστές -και λιγότερο γνωστές μας- γλώσσες:

Πίνακας συγγένειας γλωσσών

<i>Αδελφές</i>	<i>Ξαδέλφες</i>	<i>Καθόλου συγγενείς</i>
αγγλική/γερμανική	αγγλική/ισπανική	αγγλική/κινεζική
ιταλική/ισπανική	ιταλική/ελληνική	ελληνική/αραβική
βουλγαρική/ρωσική	ρωσική/ιρανική	ιρανική/σουαχίλι
πορτογαλική/ρουμανική	ρουμανική/ελληνική	ελληνική/αθαμπασκάν
γαλλική/πορτογαλική	ιρανική/ελληνική	ρωσική/φινλανδική
ουγγρική/φινλανδική	ουγγρική/τουρκική	φινλανδική/αραβική
εβραϊκή/αραβικές	εβραϊκή/βερβερική	αραβική/κινεζική

Νεογραμματικοί (Junggrammatiker)

- Οι κυριότεροι εκπρόσωποι αυτής της σχολής της ιστορικής και συγκριτικής γλωσσολογίας ήταν οι γλωσσολόγοι της Γερμανικής Σχολής των Νεογραμματικών (Junggrammatiker), **Brugmann**, **Osthoff** και **Leskien**.
- Η αυστηρή μεθοδολογία τους συνίσταται στη **συγκριτική μελέτη των φωνητικών αντιστοιχιών** ανάμεσα σε λέξεις από διαφορετικές γλώσσες που έχουν, όμως, το ίδιο νόημα.
- Οι φωνητικές αυτές αντιστοιχίες εκφράστηκαν με τη **μορφή νόμων** οι οποίοι δείχνουν την αλλαγή από ένα προηγούμενο στάδιο (της μητέρας-γλώσσας) στο επόμενο (**θυγατρικές γλώσσες**).

- Οι **Rask**, **Grimm** και **Bopp** θεωρούνται οι **ιδρυτές** της σύγχρονης επιστημονικής ιστορικής γλωσσολογίας:

«αν κατά τη σύγκριση δυο γλωσσών βρούμε ότι βασικοί τύποι λέξεων συμφωνούν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να είναι δυνατό να ανακαλυφθούν κανόνες μεταβολών των γραμμάτων που επιτρέπουν τη μετάβαση από τον έναν τύπο στον άλλο, τότε υπάρχει βασική σχέση μεταξύ των γλωσσών αυτών»

- Οι αναλογίες αυτές σήμερα είναι γνωστές ως **νόμος του Grimm**, παρόλο που διασαφηνίστηκαν από τον Rask.

Ο νόμος του Grimm

- Στηρίζεται σε **εννιά αντιστοιχίες** μεταξύ **ομάδων συμφώνων** στην ινδοευρωπαϊκή και στο σε τι είδους σύμφωνα μετατράπηκαν στη γοτθική. Στις περισσότερες περιπτώσεις η γοτθική διαφοροποιείται.

Πίνακας με τις συμφωνικές αλλαγές από την ΙΕ στη γοτθική/τευτονική

ΙΕ	ΓΟΤΘΙΚΗ/ΤΕΥΤΟΝΙΚΗ
<p>bh, dh, gh (ηχηρά δασέα)</p> <p>π.χ. ΑΕ <i>αδελφός</i> (και <i>φρατήρ</i>), σανσκρι. <i>bhrata</i></p>	<p>➤ b, d, g (ηχηρά κλειστά)</p> <p>➤ τευτ. <i>brodor</i> - αγγλ. <i>brother</i></p>
<p>b, d, g (ηχηρά κλειστά)</p> <p>π.χ. ΑΕ <i>δέκα</i>, σανσκρι. <i>dasa</i></p> <p>ΑΕ <i>αγρός</i> σανσκρι. <i>ager</i></p>	<p>➤ p, t, k (άηχα κλειστά)</p> <p>➤ τευτ. <i>taihun -ten</i> αγγλ.</p> <p>➤ τευτ. <i>aecer-</i> <i>acre</i> = 'στρέμμα' αγγλ.</p>
<p>p, t, k (άηχα κλειστά)</p> <p>π.χ. ΑΕ <i>πατήρ</i>, σανσκρι. <i>pitara</i></p> <p>ΑΕ <i>τρεις</i>, σανσκρι. <i>trayas</i></p>	<p>➤ f, θ, x (άηχα τριβόμενα)</p> <p>➤ τευτ. <i>fadar</i> - <i>father</i> αγγλ.</p> <p>➤ τευτ. <i>θrijia</i>, <i>three</i> [θri:]</p>

**Συνεισφορά της
ιστορικής/ συγκριτικής μελέτης στη
σύγχρονη γλωσσολογική μελέτη
(Αποτελέσματα)**

1. Χρησιμοποίησε μια **αυστηρά εμπειρική μέθοδο συλλογής δεδομένων**, η οποία ουσιαστικά καθιέρωσε τη γλωσσολογία ως επιστήμη, όπως, λ.χ., η φυσική, η χημεία και η ιατρική.
2. Με την έμφαση που έδωσε στους φθόγγους της γλώσσας, έστρεψε το ενδιαφέρον των ερευνητών στην **προφορική γλώσσα** κι όχι μόνο στη γραπτή.
3. Ερμήνευσε την **ιστορική εξέλιξη** της γλώσσας σαν κάτι το **φυσικό και συστηματικό** που διέπεται από νόμους της φύσης και έδειξε κατ' αυτόν τον τρόπο ότι, αντίθετα με τις απόψεις των αλεξανδρινών γραμματικών, **η γλωσσική αλλαγή δεν είναι γλωσσική φθορά**.

Παρατήρηση

- Βέβαια, το έργο τους έχει **αδυναμίες** - όπως το ότι εξετάζουν τη γλώσσα **ως φιλόλογοι** ή δεν προχωρούν πέρα από τη διαπίστωση των αλλαγών, ακόμη δεν δίνουν **ολοκληρωμένη εικόνα των αλλαγών** σε μια συγκεκριμένη εποχή.
- Τις αδυναμίες αυτές θεράπευσαν ή θεραπεύουν οι νεότεροι κλάδοι της γλωσσολογίας.

**Εικοστός αιώνας:
υπόθεση Sapir-Whorf**

Η υπόθεση Sapir-Whorf

- Οι απόψεις του von Humboldt επηρέασαν βαθιά τους Sapir και Whorf, περίφημους γλωσσολόγους και ανθρωπολόγους, οι οποίοι κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. ανέπτυξαν μια πολύ ενδιαφέρουσα θεωρία, την περίφημη **υπόθεση Sapir & Whorf** (1921).
- Η θεωρία αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, όχι τόσο για την ορθότητά της - αμφισβητούμενη ούτως ή άλλως - αλλά για το γεγονός ότι αποτελεί μια σημαντική συνεισφορά στην επιστήμη που είναι γνωστή ως **Ανθρωπολογία της Γλώσσας**.

Η υπόθεση Sapir-Whorf

- Η μελέτη τους στηρίχτηκε πάνω στη μελέτη της γλώσσας και του πολιτισμού των Ινδιάνων της Αμερικής.
- Η υπόθεσή τους στηρίζεται σε δύο αρχές:
  1. τον **γλωσσικό ντετερμινισμό** και
  2. τη **γλωσσική σχετικότητα**.

Γλωσσικός ντετερμινισμός

- Συγκεκριμένα, ο **γλωσσικός ντετερμινισμός** υποστηρίζει ότι ο τρόπος που σκεφτόμαστε **αποφασίζεται/ καθορίζεται** (is determined) από τη γλώσσα που μιλάμε.
- Έτσι, για παράδειγμα, αν οι ομιλητές μιας γλώσσας A διαθέτουν λέξεις για να αναφερθούν σε κάποια αντικείμενα και οι ομιλητές μιας γλώσσας B δεν διαθέτουν τέτοιες λέξεις, τότε θα είναι ευκολότερο για τους ομιλητές της γλώσσας A να μιλούν για αυτά τα πράγματα απ' ό,τι στους ομιλητές της γλώσσας B.

Γλωσσική σχετικότητα

- **Γλωσσική σχετικότητα: ισχυρότερη υπόθεση**, υποθέτει ότι η ύπαρξη **συγκεκριμένων γραμματικών κατηγοριών** σε μια γλώσσα όχι μόνο βοηθά τους ομιλητές της να αντιλαμβάνονται τον κόσμο με έναν συγκεκριμένο τρόπο, αλλά συγχρόνως τους εμποδίζει να αντιληφθούν τον κόσμο με έναν τρόπο διαφορετικό.
- Με άλλα λόγια, η **θεώρηση του κόσμου σχετίζεται άμεσα με τη γλώσσα** και συνεπώς άνθρωποι με **διαφορετική γλώσσα** έχουν και **διαφορετική κοσμοθεωρία**.

Μειονεκτήματα της υπόθεσης Sapir-Whorf

- Η υπόθεση Sapir και Whorf μπορεί να φαίνεται ελκυστική για την ερμηνεία πολιτισμών διαφορετικών από τον δικό μας, τον δυτικό, όμως η απόλυτη αποδοχή της σήμερα **έχει ξεπεραστεί**.
- Ο λόγος είναι ότι, αν ίσχυε απόλυτα, τότε δεν θα μπορούσε να υπάρξει κανενός είδους **επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών**.
- Για παράδειγμα, θα ήταν **αδύνατη η μετάφραση**, έστω και μια δύσκολη, μακροσκελής ή κατά προσέγγιση μετάφραση.
- Ακόμη, ενώ οι Αβορίγινες της Αυστραλίας δεν έχουν αριθμούς παρά μόνο «**λίγα, πολλά, μερικά**», μπορούν να χρησιμοποιήσουν αριθμούς, όταν μιλάνε αγγλικά.